

BAiD

Balıkesir İlahiyat Dergisi - Balıkesir Theology Journal

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09.08.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25.09.2021

ŞÜMEYM EL-HİLLÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Faruk Kazan *

Öz

Biyografik nitelik taşıyan bu çalışmada Şümeym el-Hillî'nin hayatı ve edebî kişiliği konu edinilmiştir. Çalışmada Şümeym'in sosyal ve edebî kişiliği yanında onun eserlerine yer verilerek müellif, ilim dünyasına tanıtılmaya çalışılmıştır.

Edebiyatın hemen hemen bütün dallarıyla ilgilenen ve bu dallarda eser veren müellifin kırk-elli civarında eser bırakması bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Kendisini "Sözcüklerin yaratıcısı" ve bu özelliği ile gökteki tanrıya karşılık kendini "Yeryüzündeki tanrı" olarak betimleyen birinin iddiasında haklı olup olmaması irdelenmeye ve incelenmeye değer bulunmuştur.

Şimdiye kadar herhangi bir araştırmamanın yapılmamış olması nedeniyle özgün sayılabilecek bu çalışma, Şümeym'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ile sınırlı tutulmuştur.

Genelde tezkire addedilen eserlerden istifade edilerek hazırlanan bu çalışmada ilk kaynaklara müracaat edilmiş ve ilk kaynaklar dışında müellifin ismi ve eserlerinin geçtiği diğer kaynaklara da yer verilmiştir. Ayrıca müellifin tespit edilen iki eserine ulaşılmış ve buradaki yazılardan hareketle bir kaniya varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Edebiyat, Şiir, Edip, Şümeym el-Hillî.

THE LIFE AND LITERARY PERSONALITY OF SHUMAYM AL-HILLI

Abstract

The subject of this biographical study is Shumaym al-Hilli's life and literary personality. In the study, besides Shumaym's social and literary personality, his works were included and the author was tried to be introduced to the world of science.

The fact that the author, who is interested in almost all branches of literature and works in these branches, has left about forty-fifty works has guided us to this study. It has been found worth examining someone who describes himself as the "creator of words" and with this feature, who describes himself as "the god on earth" versus the god in the sky.

This study, which can be considered original because no research has been done on it so far, has been limited to Shumaym's life, works and literary personality.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

e-mail: fkazan21@hotmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-4128-4535>

Atıf/Citation: Kazan, Faruk. "Şümeym el-Hillî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği". *BAİD* 14 (Aralık 2021), 155-168.

In this study, which was prepared by making use of the works that are generally considered as tazkira, the first sources were applied. In addition to the first sources, the name of the author and other sources which his works are mentioned are also included. In addition, two identified works of the author were reached and was tried to take the measure about him based on the writings here.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Literature, Poetry, Edip, Shumaym al-Hilli.

Giriş

İslam'ın Altın Çağı veya İslam Rönesansı olarak adlandırılan asırlar arasında yer alan 12. asırda yaşanan gelişmeler ve ilerlemeler dinî, fennî, içtimaî ve edebî alanların tümünde kendini göstermiştir. Bu gelişmelerin ürünü olan eserler arasında kimisi günümüze kadar ulaşmış ve bu anlamda şanslı addedilmiştir. Kimisi de günümüze kadar ya hiç ulaşamamış ya da çok az ulaşmıştır. Bu anlamda eserleri kaybolan müellifler, talihsiz yazarlar olarak telakki edilmiştir.

Eserlerin günümüze kadar ulaşamamasının hem içsel hem de dışsal birçok nedeni vardır. İçsel nedenlerden biri de müellif kaynaklıdır. Şümeym ve benzeri müellifler, zekâ ve dillerini kontrol edemediklerinden kimi söylem ve eylemleri, toplumun o günkü genel düşünce yapısıyla pek uyuşamadığı olmuştur.

Toplumun genel normlarına uymayan ve uymaması nedeniyle de sosyal hayattan tecerrüt ederek bir anlamda toplumu dışlayan Şümeym, vefat ettikten sonra toplum tarafından kendisine benzeyen diğer edebiyatçılar, düşünürler ve bilim adamları gibi dışlanmıştır. Kırk civarında eser kaleme almış birinin eserlerinin çoğunun günümüze ulaşamamış olması bunun en büyük göstergesi olarak düşünülebilir.

Farklı bir kişiliğe, sıra dışı bir âlim ve edip profiline sahip birinin çalışılması ve ilim dünyasına tanıtılması gayesiyle Türkçe, Arapça ve Farsça literatüründe Şümeym hakkında bilgi taraması yapılmıştır.

Farsça literatürde yapılan araştırma neticesinde yazarın Hille'den olması hasebiyle potansiyel bir Şii olarak görülmesine rağmen müellif hakkında pek fazla veriye rastlanmamıştır. Sebebi de Sünni camiada olduğu gibi sıra dışı kişiliği değil, büyük olasılıkla Ebü'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsır Salâhuddîn Yûsuf b. Necmiddîn Eyyûb b. Şâdî (ö. 589/1193) ve Salahattin'in 1193-1196 yılları arasında Şam Emiri olan oğlu Efdal Nureddin Ebu Hasan Ali'yi (ö. 1225) öven kitaplar yazmış olmasıdır.

Arapça literatüründe yapılan inceleme sonucunda az da olsa Şümeym hakkında bazı çalışmaların bulunduğu saptanmıştır. Ancak bu çalışmalar derde deva olabilecek düzeyde olamamıştır. Buna mukabil Türkçe literatüründe yapılan araştırmada yazar hakkında herhangi bir çalışmanın yapılmadığı müşahede edilmiştir. Hakkında herhangi bir çalışmanın olmadığı saptanan Şümeym el-Hillî'nin hayatı ve edebî kişiliği konu edinilmiş, özellikle onun

eserleri araştırılmış ve olabildiğince ilk kaynaklara müracaat edilmeye gayret gösterilmiştir. Şümeym'in matbu eserlerinin olmaması nedeniyle mahtût eserlerin olup olmadığı araştırılmıştır. Olanlara kaynak olarak müracaat etmede öncelik verilmiştir.

1. Nisbeleri ve Çocukluğu

Müellifin tam adı Ebu'l-Hasen 'Alî b. Hasen b. 'Antara b. Sâbit el-Hillî'dir. Lakabı ise Şümeym'dir. Nisbeleri, ihtisas alanına nisbetle Nahvî ve Lağavî; doğup büyüdüğü yere nisbetle el-Hillî¹ ve Hille'nin içinde bulunduğu emirliğe nazaran el-Mezyediyye'dir.² Mühezzibuddin ve Şümeym olarak da lakaplanmıştır.³ Lakap ve nisbeyle daha çok bilindiğinden Şümeym el-Hillî olarak şöhret bulmuştur. Ancak o nahiv ve sarf kuralı açısından kendisine el-Hallevî denmesinin daha doğru olacağını belirtmiş⁴ ve eserlerinde de bu nisbeyi kullanmıştır.⁵ Şümeym lakabını almasının nedeni kaynakların verdiği bilgiye göre şöyle gerçekleşmiştir: Küçük yaşlardayken geçirdiği bir hastalık nedeniyle çayır andızı olarak bilinen bitkiyi bir müddet her gün tüketir. Bir süre adı geçen bitkiyi tükettiği için de hacetini geç giderir. Hacetini giderirken gaitası çayır andızından oluşmuş fındık tanesi kadar olduğundan Şümeym, onun kokmadığını söyler ve bunu başkalarına koklatmaya çalışır. Bunun üzerine kendisine koklayan küçük anlamında "Şümeym" lakabı verilmiştir.⁶ Bu anekdottan anlaşıldığına göre yazar, yaramaz ve haylaz bir çocukluk dönemini geçirmiştir. Hatta çocukluğundaki bu durum daha sonraları onun sıra dışı kişiliğine evrilecektir.

2. Eğitimi ve Hocaları

Şümeym, eğitim çağına geldiğinde Bağdat'a gitmiş ve burada ilk eğitimini Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Haşşâb (ö. 576/1181), Ebû'l-Feth b. Nekîb el-Bağdâdî (ö.?) ve nahivcilerin kralı manasında Meliku'n-Nuhât lakaplı Ebû Nizâr Hasan b. Sâfi el-Bağdâdî (ö. 568/1173) gibi dönemin önemli dil ve

¹ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 20/203; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vdğ. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 4/274.

² Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân ve Mu'cemü'l-üdebâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1993), 1/1689.

³ Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. Abdirrahmân İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasen (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 3/144; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimü musannifi'l-kütübî'l-'Arabiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenâ-Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 7/67.

⁴ Vezir Cemâleddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-fadl İbrahim (Kahire: Daru'l-fikri'l-arabiyye, 1986), 2/244; Abbâs Hânî el-Cerrâh, *Şümeym el-Hillî* (el-Hille-Babil: Dâru Sâdık, 2008), 16.

⁵ Alî b. Hasan Şümeym el-Hillî, *Şerhü Makâmâti'l-Hariri*, ts., vrk. 1.

⁶ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 20/205.

edebiyat bilginlerinin yanında almıştır.⁷ Anlaşıldığı kadarıyla renkli kişiliğini, ilk eğitimi aldığı ve mizacına çok yakın olduğu bahsi geçen son hocasından almıştır. Nitekim ikisi arasında şöyle bir olayın cereyan ettiği aktarılmaktadır:

Bir gün Şümeym, hocası Ebu Nizar'ın yanındayken nahiv dersi alan bir grup insanla nahve dair bir konuyu tartışılar. Şümeym, hocasına Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî (ö. 377/987)'nin şöyle dediğini, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsîlî el-Bağdâdî (ö. 392/1002)'nin böyle dediğini söyleyince hocası, "O köpeklerden bahsetme", diyerek ona kızmıştır. Bunun üzerine Şümeym, "Efendim! onlar nahiv ilminin saygın ve büyük insanlarıdır ve siz onlara köpek dediniz. Bu durumda size nahivcilerin kralı dendiğine göre siz de nahivcilerin kralı değil de köpeklerin kralı olmaz mısınız?" şeklinde itiraz etmiştir. Hocası, "Vallahi doğru söylüyorsun, onlar nahiv âlimleridirler," demiştir ve bir daha onlar hakkında bu şekilde konuşmamıştır.⁸ Ancak Şümeym, burada gösterdiği nezaket ve saygıyı ileriki zamanlarda unutacak ve hocasının izinden gidecektir.

3. Öğrencileri

Belli bir medresede uzun bir zaman tedrisat yaptığına dair bir kaydın olmadığı saptanan müellifin sıra dışı kişiliğinin düzenli bir şekilde tedrisat yapmasına engel olduğu anlaşılmaktadır. Ama buna rağmen özel ve kısa süreli de olsa onun rihle-i tedrisatından geçenler olmuştur. Öğrencileri arasında en meşhur olanı Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî'dir (ö. 626/1229).⁹ Adı geçenlerin yanı sıra aşağıdaki isimler de Şümeym'in yanında az da olsa okuyan öğrencileri arasında zikredilebilir: Said b. Muhammed b. Said b. Cahder b. Hüseyin b. Cahder el-Cezerî (ö.?), Abdurrahman b. Ebî Ğânım b. İbrahim b. Senedî el-Haffâcî (ö.?), Ömer b. Hıdır b. el-Lemeş (ö.?), Fahreddin b. Muhammed b. Hamid b. Cibrîl b. Muhammed b. Mene'a el-Mûsîlî (ö.?), İbn el-Haccâc olarak bilinen Muhammed b. Ali b. Ebî Muhammed, Süleyman b. Muzaffer b. Musa el-Erbilî (ö.?), Ebu Hamid b. Ahmed b. Ebu'l-Hasan el-Mûsîlî, Muhammed b. Ebî's-Sa'adât el-Mûsîlî (ö.?), Mahmud b. Muhammed b. el-Enceb el-Erbilî (ö.?), Muhammed b. Süleyman el-Mûsîlî, Muhammed b. Câsım b. Ahmed b. Abdunnevâh el-Esedî el-Halebî el-Hatîb (ö.?) ve Abdurrahman b. Hâşim b. Ahmed el-Hatîb (ö.).¹⁰ Öğrencilerin çoğunun Musîlî lakabı olması Şümeym'in Musul'da daha fazla zaman geçirdiği şeklinde yorumlanabilir.

⁷ el-Cerrâh, *Şümeym el-Hillî*, 12.

⁸ Ebû'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Daru'l-fikr, ts.), 5/2399.

⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/1690.

¹⁰ el-Cerrâh, *Şümeym el-Hillî*, 28-29.

4. Kişiliği

Şümeym'in kişiliği sosyal alanda farklı; ilmî ve edebî alanda farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şümeym, daha çok sosyal kişiliği nedeniyle toplumsal ilişkilerinde başarılı olamamıştır. Edebî ve ilmî kişiliğinde ise başarılı olduğu söylenebilir. Sosyal kişiliğindeki başarısızlık, onun edebî kişiliğindeki parlaklığına gölge düşürmüştür. Bunları birbiriyle bağdaştıramayanlarca sürekli tenkit edilmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Şümeym, iki farklı kişiliğe sahip bir portreye sahip olmuştur. Bu nedenle de kişiliği iki farklı başlık altında işlenecektir.

4.1. Sosyal kişiliği

Şümeym hakkında olumlu düşünenler olduğu gibi olumsuz düşünenler de vardır. Her iki kesimi de haklı çıkaracak bilgilere kaynaklarda rastlamak mümkündür. Buna rağmen olumsuz düşünenler daha çoktur. Çünkü onları olumsuz düşünmeye sevk eden argümanlar daha fazladır. Olumsuz düşünenlere göre Şümeym, sıra dışı kişiliğe sahiptir. Çünkü dindarlığı az, farz namazları kılmamakta ve Kur'an'a karşı gelmektedir.¹¹ Şümeym, ne önceki şairleri ne de dönemdeki şairleri beğenen, sadece kendini beğenen, bazen din dahil toplumsal değerleri küçümseyen, bir âlime yakışmayan davranışları sergilemekte çekinmeyen, çevresindekileri en ufak yanlışta rahat bir şekilde azarlayan, bu nedenle de insanların onun yanına gitmekten çekindiği kısaca nezaket ve görgü kurallarına riayet etmeyen ve bu tür özellikleri nedeniyle de kimilerince ahmak olarak nitelenen bir kişiliğe sahiptir.¹² Bu bakış açısına göre Şümeym narsist bir kişiliğe sahiptir. Burası tartışılabilir ancak toplumun değer yargılarını önemsememesi onun ahmak olduğuna kanıt olmamalıdır. Özellikle elliye yakın kitap yazan birinin ahmak oluşu akla ve mantığa ters bir durumdur. Bunun yerine belki edebiyat ve ilmin verdiği bir enaniyetten bahsedilebilir.

Olumsuz nitelermelere karşın olumlu özelliklerini daha çok gören bu nedenle de kendisini son derece mütevazı, zahid, 'abid doğru bildiğini söylemekten çekinmeyen ve yanlışta da ısrar etmeyen bir mizaç ve karaktere sahip olduğu şeklinde betimleyenler de vardır. Örneğin Yâkût el-Hamevî'nin aktardığına göre Ebû Nüvâs (ö. 198/813 [?]), Ebû Temmâm (ö. 231/846) ve Ebû'l-Alâ' el-Maarrî (ö. 449/1057) gibi ünlü şairleri beğenmeyip onlar hakkında çok

¹¹ Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü eb'nâ'iz-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâr-u sadır, 1994), 3/339.

¹² el-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/244-245; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 20/203-205; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1986), 43/63; Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahhâri men zeheb*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût-Mahmûd el-Arnaût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 4/8; ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 21/411; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3/339.

yakışksız sözler¹³ sarf etse de Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 354/965), İbn Nübâte el-Fâriki (ö. 374/984) ve Ebû Muhammed el-Harîrî (ö. 516/1122)'nin Arap edebiyatında hak ettikleri değeri¹⁴ vermede tereddüt etmemektedir. Hatta birçok şaire nazire ve alternatif olarak eser telif etmesine rağmen Harîrî'nin *Makâmât* adlı meşhur eserine iki defa nazire yazmayı denediğini ancak beceremediği için yazdıklarını sildiğini, bunun üzerine ona nazire yazmaktan vazgeçtiğini, çünkü yanıltıcı ısrar etmektense doğruya dönmenin daha erdemli bir davranış olduğunu ve bu nedenle de Harîrî'ye ancak şerh yazabildiğini¹⁵ büyük bir alçak gönüllükle itiraf etmektedir.

Onun olumlu tarafını göstermek için şöyle bir anekdot da anlatılır: Bir gün makam itibarıyla kentlin ileri gelenlerinden soylu biri, Şümeym'in yanına gelir. Ancak Şümeym ona değer vermez. Bunun üzerine önemli bürokratlardan biri olan bu kişi kızarak oradan ayrılır. Yanındakiler Şümeym'i neden böyle davrandığı hususunda kınarlar. Şümeym hiç oralı olmaz. Bir sonraki gün Şümeym yanındaki kuru ekmekten bir parçasını kemirip kalanını onlara ikram ederek: "Yemeğe buyurun", der. Yanındakiler: "Ne var ki bizi yemeğe davet ediyorsun", diye söylenince Şümeym: "İşte böyle! Kuru ekmekle yetinen biri, kime, ne minnet edecektir?"¹⁶ der.

4.2. Edebî Kişiliği

Birçok edip gibi Şümeym de kendinden önceki edebiyatçılardan etkilenmiş, onların bıraktığı birikimden istifade etmiştir. Bunların en önemlileri, Ebû Nübâs (ö. 198/813), Ebû Temmâm (ö. 231/846), Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 354/965), İbn Nübâte el-Fâriki (ö. 374/984), Ebü'l-Feth Alî b. Muhammed (Ahmed) b. Hüseyin (Hasen) b. Yûsuf b. Muhammed b. Abdilazîz el-Büstî (ö. 400/1010), Ebü'l-Alâ' el-Maarî (ö. 449/1057) ve Ebû Muhammed el-Harîrî'dir (ö. 516/1122). Yukarıda isimleri anılan edebiyatçılardan kimilerini beğenmediği söylenmiş olsa da onlara nazire veya alternatif yazdığına göre onlardan etkilenmiş olması kaçınılmaz görünmektedir.

Nahiv, nazım ve nesirde yetkin olan Şümeym, şiirin birçok türünde eser yazmıştır. Medih, hiciv, hamâset, hamriyyât, hikemiyyât ve münâcât türünde şiir yazan müellif, nesir türüne olan ilgisi daha fazla olmuştur. Nitekim nesir alanındaki eserlerinin çoğunu edebî sanatların daha fazla kullanıldığı hutbeler oluşturmaktadır. Şiir alanında da yetkin olan Şümeym'in, nesir türünde yazmayı daha çok istediği anlaşılmaktadır. Çünkü ona göre şiirin ölçü ve

¹³ Örneğin; Maarî için "o kör köpek de kim oluyor" ifadesini kullanır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/1690-1692.

¹⁴ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/1690-1692.

¹⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/1690-1692.

¹⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/1694-1695.

kafiyeleri dili sınırlandırmaktadır.¹⁷ Şümeym'in nesir türünde yazma isteği aslında belki de adı konulmamış erken serbest şairliğe olan eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar onun şiirlerini güzel bulanlar olmuşsa da şiirlerinde acıcılık ve doğallığın bulunmadığını, şiirlerinin yapmacık ve birer zorlama ürünü olduğundan tatsız ve tuzsuz olarak niteleyenler de olmuştur.¹⁸

Kitap başlıklarından anlaşıldığı üzere yazarın kaleme aldığı eserlerin çoğu dil ve edebiyatla ilgilidir. Dilde kendini çok yetkin gören Şümeym, mecâzi anlamda şöyle demiştir: "Gökte ve yerde iki tanrı vardır. Gökteki tanrı Allah'tır. Yerdeki tanrı da benim. Bunu avam tabakasındaki insanlar yanlış anladığı için bu sözüme tahammül edemiyorlar. Aslında ben bir şeyin yaratıcısı değilim. Sadece kelimeleri yaratıyorum."¹⁹ Burada aslında kendisinin çok velut olduğunu ve bir sanatçıda var olan var olması gereken yaratıcılık özelliğini vurgulamak istemiştir.

Genel olarak edebiyatta özelde de şiirde yetkin oluşu dönemin şairleri tarafından da kabul edilmiştir. Hatta bazı şairler şairliklerini ona teyit etmek istemişlerdir. Nitekim aktarılan bir olaya göre Şümeym Siirt'e yaptığı bir seyahat sırasında onun gelişini duyan birçok âlim onu görmeye gelir. Gelenler arasında kendi yazdığı şiirinden bir kısmını Şümeym'e okuyan bir şair de vardır. Şümeym onun şiirini beğenir ve ona, "Şairliğini kanıtlaman için bu yeterli değildir. İspat için şimdi bu anlamda başka bir şiir söylemen lazım", der. Bunun üzerine Siirtli şair de bir saat düşündükten sonra şu beyitleri serd eder:

وَمَا كُلُّ وَقْتٍ فِيهِ يَسْمَحُ خَاطِرِي بِنَظْمِ قَرِيضٍ يَفْتَضِي لَفْظُهُ مَعَى
وَلَمْ يُبِحِ الشَّرْعُ الْمُبِينُ تَيْمَمًا بِتَرْبٍ وَبَحْرِ الْأَرْضِ فِي سَاحَةِ مَعَنَا

"Her zaman gönlüm, anlamını gerektiren şiiri nazm etmeye müsaade etmez."

"Apaçık şeriat da denizin yanındayken teyemmümla abdest almaya müsaade etmez."

Bunu duyan Şümeym, sevinçten: "Vay Vay! Secdeye kapan, secdeye kapan! Bu şiir, secdeye gidilen şiirlerdendir. Bunu en iyi bilenlerdenim."²⁰ der. Siirtli şair, Şümeym'in egosunu okşadığı bu beyitle Şümeym'i hem sevindirmiş hem de şairliğini ona onaylatmıştır.

Yapılan araştırmada bu beytin bazı kelime farkları ile başka bir şaire isnat edildiği saptanmıştır:

وَمَا كُلُّ وَقْتٍ فِيهِ يَسْمَحُ خَاطِرِي بِنَظْمِ قَرِيضٍ رَائِقِ اللَّفْظِ وَالْمَعَى

¹⁷ Şümeym el-Hilli, *Şerhü Makâmâtî'l-Hariri*, vrk. 6b.

¹⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3/339; el-Cerrâh, *Şümeym el-Hillî*, 24.

¹⁹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 20/205.

²⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/1689.

وَهَلْ يَفْتَضِي الشَّرْعُ الشَّرِيفُ تَيْمُمًا بِتُرْبٍ وَهَذَا الْبَحْرُ يَا صَاحِبِي مَعَنَا²¹

'Ayn Basal olarak bilinen, ümmî ve a'mâ bir şair olan İbrahim b. Ali b. Halil el-Harranî'ye (ö. 1310) isnad edilen bu beytin Şemsüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-Erbilî (ö. 681/1282) ile yapılan görüşme sırasında söylediği²² ifade edilir. Ancak kanaatimizce bu iki beytin Şümeym'in Siirt'e gittiği sırada oradaki şaire ait olması daha olasıdır. Çünkü kronolojiye göre İbn Hallikân, yaklaşık otuz yıl önce 'Ayn Basal'dan önce vefat etmiştir. İkisi arasında böyle bir görüşmenin gerçekleşme ihtimali zayıftır. Zoraki yorumlarla böyle bir görüşmenin gerçekleştiği kabul edilse bile ikinci bir kronolojik problem daha bulunmaktadır ki o da şudur: Şümeym'i anlatan Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229) takriben seksen bir yıl önce vefat etmiştir. Bu iki olay arasında neredeyse bir yüz yıl fark bulunmaktadır. Bu durumda zamansal olarak daha önce yazılan kitaptaki bilginin daha doğru olması gerekmektedir.

Kronolojik doğrulamanın yanında anlamsal ve içeriksel doğrulamada da iki beytin birinci olaya daha uygun olduğu düşünülmektedir. Çünkü serd edilen beyit, istenen cevabın fazlasını vermektedir. Nitekim Siirtli şair, şiirle hem cevap veriyor hem irticali olarak söylenecek şiirin zorluğundan bahsediyor hem de şiirini arz ettiği usta bir şairin yanında şiir söylemenin zorluk ve gereksizliğini ifade ederek Şümeym'in takdirini kazanıyor.

Şümeym'in, şiirlerinde edebî sanatları kullanmanın yanında muamma denebilecek bazı üslupları da tercih ettiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle bilmece türünde kapalı anlamları vermeyi seven bir edebî kişiliğe de sahiptir. Nitekim anlatılan bir olaya göre onun edebî ilminden istifade etmek isteyen Muhammed b. Hâmid b. Muhammed b. Cibril b. Muhammed b. Mene'a b. Mâlik el-Mûsilî, Şümeym Musul'a geldiğinde onun faziletini, zühdünü ve kimseyle konuşmadığını bildiği halde onun yanına gider. Şümeym onunla pek fazla ilgilenmez ama o da hemen pes etmez. Şümeym'in yanında kalmada ısrar eder. Sohbet sırasında Şümeym, insanların Ebü'l-Esved/Ebû Abbâd Amr b. Külsûm b. Mâlik (ö. 584/600)'in şu beytine olan beğenilerine şaşırıldığını söyler:

مُسْغَشَعَةٌ كَأَنَّ الْحُصَّ فِيهَا إِذَا مَا الْمَاءُ خَالَطَهَا حَرَيْنًا²³

"Yemen safran çiçeğinin sıcak suyla karışımı sırasında kıpkırmızı olan su gibi
(bize şarabı takdim et.)"

Şümeym; -dalga geçerek- "Amr b. Külsûm, bunu diyeceğine benim dediğim gibi şöyle deseydi ya!" der.

²¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 8/630.

²² Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/46.

²³ Şiirin aslında *خزينا* kelimesi yerine *سخينا* geçmektedir. Ancak burada şair kelimelerle oynamaktadır.

وَسَأَلَتْ نِظَافُ الرِّاحِ فِي الرِّاحِ فَاعْتَدَى السَّمَاحُ إِلَى رَاحَتِنَا فَسَخَيْنَا²⁴

“Şarabın damlaları ellerimize aktı, cömertlik bizim avlularımıza taşıtı ve biz de cömert olduk.”

Sonra seccadesinin altında bir parça kâğıt çıkarır ve Ebû Hamid’e “**قلب شطر** قلب أيايديك حظ من كفر أيايديك” sözünün ne anlama geldiğini sorar. Ebû Hamid de söylenen sözü yazıya döküp cevap vermek istediğini belirtir. Şümeym onay verince o da yazar ve “**أعاديك**” sözün yarısı “**ديك**” olduğunu onun tersinin ise “**كَيْدٌ**” (hile, tuzak) olduğunu ve bu sözle hilenin nimetleri inkâr edenlerin alın yazısı olduğunu, demek istediğini söyler. Şümeym de “Çok güzel!” der ve daha önce ondan esirgediği teveccühü göstermeye başlar.²⁵ Olaydan anlaşıldığı kadarıyla Şümeym, sadece İslam’dan sonraki şairleri beğenmiyor değildir aynı zamanda cahiliye dönemindeki kimi şairlerin şiirlerini de beğenmemektedir. Nitekim birinci tabakadan olan ve muallaka şairlerinden olan Amr b. Külsûm (ö. 584)’ün yukarıdaki beytiyle alay ettiği görülmektedir.

5. Devlet Adamlarıyla İlişkisi

Eyyubî döneminde yaşayan Şümeym, aşağıda eserleri arasında belirtildiği gibi Salahaddin Eyyubi ve oğlu Nureddin Ali hakkında medih türünden şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde samimi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun karşılığında taltif görüp görmediği bilinmemektedir. Ama kaynakların verdiği bilgilere göre devlet büyüklerine medihler dizmesi karşılıksız kalmamıştır.²⁶ Karşılığında aldığı ödüllerin daha sonra çalındığı iddia edilmektedir.²⁷

Devlet büyüklerini methetmesi yukarıda verilen anekdottan da anlaşıldığı üzere herkes için geçerli olmamıştır. Bu durumdan şöyle bir sonuca varılabilir. Şümeym, beğenmediği devlet adamlarını methetmemiştir. Beğendiği devlet adamlarını da samimiyetle övmüştür. Şümeym, kuru ekmek pahasına da olsa beğenmediği devlet büyüklerine minnet duymamıştır. Ancak içten methettiği devlet erkânları da onun övgülerini karşılıksız bırakmamışlardır.

6. Seyahatleri

İlk seyahati kitaplarından anlaşıldığı kadarıyla eğitim amaçlı yurt içinde yani Irak-Bağdat’a olmuştur. Ancak hangi tarihte yolculuk yaptığı net olarak bilinmemektedir. Kaynakların verdiği bilgiye göre 601/1204’te vefat ederken

²⁴ سَخِينَا iki anlama gelebilmektedir: isim olarak kabul edildiğinde “sıcak”; fiil olarak kabul edildiğinde ise “cömert davrandık” manasına gelmektedir.

²⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, 1/1694.

²⁶ İbnü’l-‘İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, 4/8.

²⁷ el-Cerrâh, *Şümeym el-Hillî*, 11.

Şümeym, doksan yaşlarında²⁸ olduğuna göre büyük olasılıkla hicri altıncı asrın ikinci çeyreğinde bu kısa mesafeli ilk seyahatini gerçekleştirmiş olmalıdır.

Eğitimi Bağdat'ta dönemin ünlü âlimleri yanında tamamladıktan sonra yurt dışına seyahat etmiştir. Diyarbakır'a onun edebî ilminden istifade etmek için yanına giden *Mu'cemu'l-Buldân*'ın sahibi Yakut el-Hamevî'nin verdiği bilgiye göre 594/1198 yılında, Hızır adında bir camide küçük bir odada ilim ve edebiyatla uğraşırken ziyaret ettiğinde Şümeym, zayıf ve yaşlıdır.²⁹ Altı-yedi yıl sonra Musul'da vefat ettiğine göre bu onun son seyahati olmalıdır. Aradaki seyahatlerin ne zaman gerçekleştiği kesin olarak bilinmese de nereye seyahat ettiği kısmen bilinmektedir. Seyahat ettiği iller arasında Bağdat, Musul, Şam, Halep, Harran, Nusaybin³⁰, Cizre, Siirt³¹, Meyâfarqîn (Silvan) ve Âmed (Diyarbakır)³² yer almaktadır. Muhtemelen sıralama da bu şekilde olmuştur. Şümeym, önce batıya Şam'a gitmiş olmalı oradan da kuzeye doğru Halep, Harran, Nusaybin ve diğer şehirleri dolaşmış olmalıdır. Tabii yapılan bu yolculuk bir seferliğe mahsus değil birkaç seferde gerçekleşmiştir. Bunlardan bazıları kısa mesafeli bazıları ise uzun süreli olmuştur.

7. Vefatı

Uzun bir seyahatten sonra Musul'da doksan küsur gibi uzun, renkli ve velûd bir ömürden sonra İbnu'l-Haddûs el-Bekkâl adında bir adamın evinde Rebiü'l-âhir ayının 28. günü çarşamba gecesi 601/1204 yılında vefat etmiş ve Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846), Ebû Muhammed Nâsihuddîn Saîd b. el-Mübârek b. Alî b. Abdillâh en-Nahvî el-Bağdâdî (ö. 569/1174) ve Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233) gibi ünlü edebiyatçı ve tarihçilerin mezarlarının bulunduğu Mu'âfi b. İmrân mezarlığına defnedilmiştir.³³

Buradan anlaşıldığı kadarıyla ailesini ve akrabalarını tercih etmemiştir. Onlar yerine dostlarının yanında kalmayı daha çok yeğlemiştir. Ailesi ile arası pek iyi olmadığından yalnız yaşamış ve yalnız ölmüştür.

8. Eserleri

Hamaset, medih, hiciv, hikmet, münacât gibi edebiyatın hemen hemen her alanında eser yazan Şümeym el-Hillî'nin birçok eseri maalesef günümüze kadar

²⁸ Hayreddîn b. Mahmûd Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/274; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/1689.

²⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/1689.

³⁰ Anlaşıldığı kadarıyla buraya birkaç kez seyahat etmiştir ve birinde bir sene boyunca burada ikamet etmiştir. Bkz. Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*, 2/245.

³¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/1695.

³² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/1689.

³³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/1689; el-Cerrâh, *Şümeym el-Hillî*, 30; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3/339.

ulaşamamıştır. Safedî'nin verdiği bilgiye göre otuz yedi eser kaleme almıştır.³⁴ Alfabetik sıraya göre bunlar aşağıdaki gibidir:

- Bidâyetu'l-fikr fî bedâyi'i'n-nazmi ve'n-nesr
- Durratu't-te'mîl fî uyûni'l-mecâlisi ve'l-fusûl (iki ciltten meydana gelmektedir.)
- Emânî fi't-tehânî
- Enîsu'l-celîs fi't-tecnîs (Salahaddin Eyyubi'ye yazılmıştır.)³⁵
- Envâ'u'r-rekâ' fi'l-escâ'
- Eryü'l-müştar fi'l-karîsi'l-muhtâr
- Fusûlu'l-mevkibiyye
- Halku'l-ademî
- Hamâse (Ebu temmâm'ın hamaset şiirlerine nazire olarak yazılmıştır.)
- Hırzu'n-nâfis min ays'il-âyis
- El-Hutbetu'l-mustedîe
- Huteb-i nesk-i hurûfi'l-mu'cem
- Hutebu'n-nâsiriyye
- İlkâmu'l-ilmâm fî ta'biri'l-ahlâm
- İşârâtu'l-ma'ziyye
- Lemâse fî şerhi'l-hamase (Kendi yazdığı Hamase adlı eserindeki şiirlerini şerh etmektedir)
- Luhneta't-tabîki'l-musahhar fi'l-leyli'l-musehher
- El-Luzûm (Ebu'l-ma'arrî'nin eserine nazire olarak yazılmıştır.)
- Luzûm-u mâ lâ yukreh (Ma'arrî'nin eserine nazire olarak yazılmıştır.)
- Mefâtîh fi'l-vaaz
- Menâih fi'l-medâih
- Menâkibu'l-hikem fî mesâlibi'l-umem
- Mennâhu'l munâ fi îdâhi'l-kunâ³⁶
- Meserratu'l-kulûb fi't-tashîf
- Mu'âyâtu'l-akl fî mu'ânâti'n-nakl
- Muctenâ reyhânetu'l-hemm fî istinafi'l-medhi ve'z-zem
- El-Muhtesar fî şerhi'l-muhtasar
- El-Munâcât
- Murtecelât fi'l-museccelât
- Nehzetu'l-efrâh fî sifâti'r-râh
- Netâicu'l-ihlâs fi'l-huteb

³⁴ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 20/207.

³⁵ Bu eser tarafımızca Nuruosmaniye Koleksiyonunda 34 Nk 3682 nolu demirbaşta tespit edilmiş ve tahkik edilmiştir.

³⁶ Dört kitapçıktan meydana gelmektedir.

- Nüketü'l-mu'cemât fi şerhi'l-makâmât (Harîrî'nin meşhur eseri *Makâmât'a* nazire olarak yazılmıştır)³⁷
- Rekûbât
- Simtu'l-meliki'l-mufaddal fi medîhi'l-melîki'l-efdal (Salahaddin Eyyubî'nin oğlu Nureddin Alî'ye yazılmıştır.)
- Şî'ru's-sabiyy
- Te'âzî fi'l-merâzî
- Temhîd fi't-tağmîd

Yâkût el-Hamevi bunlara *Nezehu't-te'mîl fi uyûni'l-mecâlisi ve'l-fusûl* ve *el-Muhtera' fi şerhi'l-lume'* adlı iki eseri daha ekleyerek eserlerinin sayısını otuz dokuza çıkartır.³⁸ Kimisine göre bu sayı kırk altıya kadar çıkmaktadır.³⁹

Sonuç

Yapılan incelemelerde müellifin sıra dışı sosyal kişiliğinin, ilmi ve edebî şahsiyetinin önüne geçtiği saptanmıştır. Edebî kişiliğinde velût olduğu görülen müellif, hikemiyyât, medih, hamâset hiciv, hamriyyât, ve münâcât konularını işleyebilen; nesirde ise yazı/imla, i'rab/nahiv, hitabet, makamat, menakıp, edebî sanatlar gibi türlerde eser bırakabilen bir kabiliyete sahip olmuştur.

İyi bir edebî kabiliyete sahip olan Şümeym'in nesir ve nazım karşılaştırmasında nesre daha meyilli olduğu ve onda daha başarılı olduğu şeklinde bir kanıya varılmıştır. Her ne kadar etkilendiği ve beğendiği Harîrî kadar olmasa bile nesirdeki yatkınlığı daha sahici olmuştur. Buna mukabil şiirlerinde üslupta özgünlüğü olsa bile çok fazla edebi sanatlara başvurması ve yabancı sözcükleri kullanması sebebiyle akıcılığını ve doğallığını yitirdiğinden ikinci ile üçüncü tabaka arasında şairlerden sayılması daha doğru olacaktır.

Kaynakça

Cerrâh, Abbâs Hânî. *Şümeym el-Hillî*. el-Hille-Babil: Dâru Sâdık, 1. Basım, 2008.

İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâr-u sadır, 1994.

İbnü'l-Adîm, Ebû'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî. *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Daru'l-fikr, ts.

İbnü'l-Gazzî, Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. Abdirrahmân. *Dîvânü'l-İslâm*. thk. Seyyid Kesrevî Hasen. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.

İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahhârî men zeheb*. thk. Abdülkâdir el-Arnaût-Mahmûd el-Arnaût. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.

³⁷ Bu eser tarafımızca Manisa İl Halk Kütüphanesinde 45 hk 1973 nolu demirbaşta tespit edilmiş ve tahkik edilmiştir.

³⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/1697.

³⁹ el-Cerrâh, *Şümeym el-Hillî*, 21-24.

- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemû'l-müellifîn terâcîmü musannifi'l-kütübî'l-'Arabiyye*. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Kıftî, Vezir Cemâleddîn Ebu'l-hasan Ali b. Yusuf. *İnbâhu'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*. thk. Muhammed Ebu'l-fadl İbrahim. Kahire: Daru'l-fikri'l-arabiyye, 1. Baskı., 1986.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafâ. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2000.
- Şümeym el-Hillî, Alî b. Hasan. *Şerhü Makâmâtî'l-Harîrî*, ts.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemû'l-büldân ve Mu'cemû'l-üdebâ'*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1.baskı., 1993.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vdğ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabî, 1986.
- Ziriklî, Hayreddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed
